

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗДІЙСНЕННІ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена проблемі ролі громадянського суспільства в здійсненні політичного управління на прикладі України. Досліджуються питання формування та розвитку громадянського суспільства в українській державі.

Статья посвящена проблеме роли гражданского общества в совершении политического управления на примере Украины. Исследуются вопросы формирования и развития гражданского общества в украинском государстве.

The article is devoted to the problem of role of civil society in the feasibility of political management on the example of Ukraine. Questions of forming and development of civil society in the Ukrainian state are investigated.

Сучасна Україна перебуває зараз на шляху подальшого становлення політичної системи, в якій, безумовно, провідну роль займає створення та впровадження ефективного політичного управління. Високий рівень здійснення політичного управління, в свою чергу, сприятиме стабільному політичному процесу в державі, а разом з тим, і розвитку самої держави.

Впродовж майже 20 років Україна знаходиться на шляху демократичних перетворень, які супроводжуються певними змінами в політичному житті країни, впровадженні нових ідей, проведенні реформ (як в політичній сфері, так і в інших сферах життєдіяльності суспільства).

В першу чергу слід відмітити, що затвердження демократичного вектору розвитку політичної системи України в попередній період в цілому проходило в загальних рамках «третьої хвилі демократизації», яка охопила ряд постсоціалістичних та поставторитарних держав світу.

За час розбудови демократії наша країна вже пройшла певний відтинок шляху, відбулась інституціоналізація політичних інститутів демократії, головним елементом якої стало прийняття нової демократичної Конституції, а також формування громадянського суспільства.

Метою даної статті є дослідження того, яким чином відбувається становлення громадянського суспільства в українській державі та його роль в здійсненні політичного управління.

Слід відмітити, що тема політичного управління та громадянського суспільства привертає все більше уваги науковців, серед яких можна відмітити М. Г. Анохіна, С. С. Андреева, Т. Дегтярьова, Г. В. Пушкарьова, О. Ф. Шаброва, О. Гаєвську, Б. А. Гаєвського, Л. Кравченко, М. Цимбалюка, В. А. Ребкало, М. В. Туленкова, С. Є. Саханенко, Ю. Сурміна та ін.

Перш ніж аналізувати роль громадянського суспільства в політичному управлінні, слід зазначити, що представляє собою політичне управління і чому громадянське суспільство сприяє ефективному здійсненню політичного управління.

Під політичним управлінням розуміють систему суб'єкт-об'єктних відносин, які пов'язані між собою владними відносинами та зворотним зв'язком.

Що стосується визначення суб'єкта та об'єкта управління, то вони – явища релевантні. Навіть правомірно говорити, про те, що в одній взаємодії виступає як суб'єкт управління, в іншій є об'єктом управління. Проте все ж таки під об'єктом політичного управління розуміють політичну сферу суспільства, політичну систему. Суб'єктом політичного управління можна вважати політиків, посадових осіб, що зайняті в спеціалізованих державних службах, які реалізують мету та завдання державної політики та, які наділені функцією по здійсненню управління. В якості суб'єктів політичного управління також можуть виступати політичні інститути (парламент, уряд), політичні партії, суспільно-політичні організації та інші структури громадянського суспільства, які мають змогу впливати на державу та народ. Таким чином, громадянське суспільство представляє собою важливу складову політичного управління. А високий рівень ефективності здійснення політичного управління забезпечується зворотним зв'язком між владою та громадянським суспільством.

Що ж стосується феномену громадянського суспільства, то поняття «громадянське суспільство» в процесі еволюції зазнає безліч змін, в різних типах соціуму воно набуває специфічних рис, чим і пояснюється різноманіття підходів до розуміння його сутності. У науковій літературі найчастіше його розглядають: як рівень розвитку суспільства в цілому; як певну сферу недержавних зв'язків та інститутів; як стан культури чи свідомості громадян.

Громадянське суспільство являє собою сукупність соціальних зв'язків та інститутів, що діють в демократичному суспільстві в рамках правового поля незалежно від держави, але взаємодіючих з ним.

Так, ще В. Фон Гумбольдт у своїй праці «Ідеї до досвіду, що визначають межі діяльності держави» виділив три основні відмінності між громадянським суспільством та державою. По-перше, – відмінність

у самому формуванні державних інститутів та громадянських організацій (для перших характерним є їх становлення волею владних суб'єктів, безпосередньо державою, для других – формування відбувається добровільно, за їх бажаннями та інтересами та можуть об'єднуватися у різні асоціації); по-друге, – держава видає та приймає позитивне право, а громадянське суспільство існує на основі природного і загального права. Третя відмінність полягає в тому, що людина одночасно може існувати як в державі, так і в громадянському суспільстві [1, с. 46].

Таким чином, держава та громадянське суспільство доповнюють один одного. І якщо держава функціонує на основі механізмів управління, а громадянське суспільство – самоорганізації, але разом вони виконують необхідну функцію механізмів адаптації політичної системи суспільства. Тому, на думку автора, важливо приділяти увагу аналізу стану громадянського суспільства в сучасному соціумі, на прикладі України.

Ставши на шлях демократичного розвитку, українське суспільство має подолати недовіру до влади й відчуження значної частини українського народу від громадського життя й політики; позбутися тоталітарних стереотипів у його свідомості; використати засоби громадянського суспільства для зменшення всевладдя державних чиновників і для того, щоб демократичні інститути влади почали керуватися принципами демократії на практиці, а не формально. Утвердження громадянського суспільства в країнах, які стали на шлях демократичного розвитку, є непростою та тривалою справою.

Під час становлення та трансформації політичної системи розвиток громадянського суспільства, в тому числі й для України, може відбуватися за кількома сценаріями, а саме: згортання громадянського суспільства та реставрація його у певному вигляді тоталітарного режиму; консервація на певний період часу діючого стану речей і, відповідно, мова йде про авторитарні методи політичного управління; поступовий еволюційний розвиток і зміцнення громадянського суспільства, який є найбільш вірогідним для сучасного етапу української держави. Разом з тим, не можна нехтувати й попередніми двома [7, с. 37].

І, у такому разі, можна погодитись з Дж. Кіном в тому, що «народження та відродження громадянського суспільства завжди пов'язано з небезпеками. Воно дарує свободу деспотам та демократам рівною мірою.... Незріле громадянське суспільство може перетворитись на поле битви, на якому завдяки правам і свободам лисиці насолоджуються свободою полювання на курей» [3, с. 36-42].

Для визначення особливостей українського громадянського суспільства доцільно звернути увагу на його інституційні параметри.

У такому випадку, громадянське суспільство виглядає як сукупність громадських інститутів, які сформовані на добровільних засадах, а також діють на засадах самоврядування у межах Конституції та інших нормативних документів України, за допомогою яких індивіди вільно реалізують свої природні, основні права і свободи. Відповідно до статті 3 розділу I Конституції України стверджується: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». І далі: «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4, с. 3]. Таке положення дає змогу говорити, що громадянське суспільство обумовлено безпосередніми життєвими потребами та інтересами людей.

Як зазначається в роботі «Українська політична нація: генеза, стан, перспективи», характерною особливістю громадянського суспільства є його формування історично-еволюційним шляхом, який відображає певні якісні характеристики суспільства, набуті лише на певному етапі його розвитку.

Однією з проблем українського громадянського суспільства є його взаємодія з державою. На думку Л. Кравченко та М. Цимбалюка, розмежування їх повноважень, яке має місце у будь-якому суспільстві, не означає їх протистояння, протиборства, хоча часто так буває навіть у демократичних державах. Воно окреслює різні способи організації людського співіснування, заснованого на зіткненні, узгодженні та гармонізації інтересів індивідів. На продовження думки щодо взаємодії громадянського суспільства з державою можна сказати, що «у цивілізованому світі відносини «влада-суспільство» – це горизонталь, а не вертикаль, як у вас» – зазначає О. Мороз і продовжує: «В Америці неможливо будувати якісь будинки на певній території без дозволу місцевої громади» [5].

Отже, продовжуючи розглядати роль громадянського суспільства в здійсненні політичного управління в Україні, доцільно зазначити, що в сучасній українській державі продовжує відбуватись процес формування основних структур громадянського суспільства, які безпосередньо беруть участь у політичному управлінні.

До таких структур можна віднести політичні партії, для яких головна функція полягає в артикуляції інтересів різноманітних соціальних прошарків населення, а це в свою чергу має безпосереднє відношення до громадянського суспільства. Але треба констатувати, що політичні партії в українській державі не мають вирішального впливу на становлення громадянського суспільства і це пов'язано з невірою громадян у здатність партій до модернізації влади та відносин власності.

Як відомо, для України характерним було те, що політичні партії здебільшого формувались для лобіювання приватних та корпоративних

інтересів зацікавлених груп та певних лідерів. Як фіксує М. І. Драч «політична активність на першому етапі мала деструктивні форми, як «антиполітика», орієнтована на демонтаж комуністичного режиму, і це певною мірою спричинило маргіналізацію політичних партій як інструментів мобілізації та політичної комунікації» [2].

І навіть сьогодні політичні партії, незважаючи на їх численність, ще не можуть виконувати функції усвідомлення та агрегування різноспрямованих політичних інтересів суспільства, які є основними з позиції громадянського суспільства.

Крім політичних партій, до структури громадянського суспільства можна віднести групи інтересів, а також – місцеве самоврядування. Що стосується перших, то до них відносяться об'єднання підприємців, професійні спілки, товариства споживачів, благодійні товариства. Сюди також можна додати «третій сектор». Що ж до місцевого самоврядування, то його значення тут полягає в тому, що воно забезпечує оптимальне поєднання загальнодержавних інтересів та інтересів кожної місцевої спільноти, і тим самим відіграє роль впливового інституту громадянського суспільства.

При дослідженні політичного управління в українській державі необхідно звернути увагу також на такі явища як комунікації (ЗМІ) та зворотній зв'язок, які, з одного боку представляють собою механізми здійснення політичного управління, а з іншого мають особливе значення в контексті громадянського суспільства. Як зазначає Віктор Степаненко, «...ЗМІ виступають тим медіумом-посередником, який якраз і здійснює зв'язок поміж державою та суспільством. Незалежні медіа втілюють та репрезентують громадську думку як соціальний інститут і як «четверта влада» здійснюють функції спостерігача та контролера законодавчої, виконавчої та судової влади. Важливість засобів масової інформації для громадянського суспільства полягає також в створенні символічної публічної сфери – уявної загальногромадської трибуни, яка може слугувати для висловлення та лобювання суспільних та місцевих інтересів» [8].

Крім цього, можна погодитись з науковцем, що для трансформації публічності і розвитку громадянського суспільства, сьогодні все більшого значення набуває Інтернет.

Але для сучасної української держави характерним є низький рівень довіри громадян до ЗМІ і це підтверджує, що українські медіа у переважній своїй масі не наблизились до ролі соціального інституту громадянського суспільства. Певним чином це обумовлено наступними чинниками:

- влада закрита від громадян й представляє тільки саму себе (для прикладу достатньо запитати, чиї інтереси вони представляють);

посадові особи, організації, партії не зацікавлені в наданні громадянам повної інформації про свою діяльність;

- влада в цілому, окремі посадові особи та політики «тиснуть» на ЗМІ, використовуючи широкий арсенал засобів – від недосконалості законодавства й відсутності незалежної судової влади;

- самі ЗМІ часто не зацікавлені в обнародуванні отриманої ними інформації;

- відсутня усвідомлена необхідність, стратегії та механізми комунікації між політичним «класом» та суспільством (свого роду «відокремлення країни від держави») [6].

Таким чином, наведені структури громадянського суспільства демонструють можливий потенціал громадян для їх участі у процесі прийняття політичних рішень з життєво важливих питань і здійснювати контроль за їх реалізацією, який, на жаль, все ще залишається незначним.

Що ж стосується зворотного зв'язку в умовах сучасної політичної системи, для нього характерним є, по-перше, наявність негативного зворотного зв'язку, який проявляється в мітингах, як на державному, так і на регіональному (місцевому) рівнях. Яскравим прикладом прояву негативного зворотного зв'язку на національному рівні є такий суспільний феномен як Помаранчева революція 2004 року. Можна сказати, що саме в цей момент суспільство спробувало продемонструвати здатність вирішення проблеми толерантним шляхом, без застосування сили. Якби ж дана спроба все ж перейшла у відкриту сутичку, можна було б говорити про прояв позитивного зворотного зв'язку (і в такому разі відбулася б деструкція існуючої системи).

Крім цього, в політичному управлінні української держави відсутня чітко прописана процедура здійснення зворотного зв'язку, але при цьому присутній її латентний характер. І, як було зазначено нами раніше, це призводить до кризи влади (коли немає зв'язку між центральними та регіональними органами влади, коли немає взаємин, зворотного зв'язку між гілками влади), з одного боку. А з іншого боку, відсутність діалогу між громадянами і владою. А відсутність такого діалогу призводить не тільки до відкритих форм вираження невдоволення владою (мітинги, демонстрації), але в подальшому і до маргінального відношення до політики взагалі. У такому випадку це може мати такі наслідки як відсутність консолідації, не буде національної ідентичності й державної єдності, що є однією з важливих умов ефективного розвитку демократії в перехідних суспільствах, а також функціонування кібернетичних механізмів політичного управління в них.

Однак не можна і категорично говорити про відсутність зворотного зв'язку в українській державі, оскільки він все ж таки має місце, наприклад, під час виборів. Саме в цей момент відбувається той необхідний взаємозв'язок між владою і народом. Проте надалі, після виборів, відбувається охолодження такого діалогу. Мають місце випадки, коли депутати, обрані народом, приходячи до влади, з часом втрачають зв'язок зі своїм електоратом, особливо це характерно для депутатів Верховної Ради, а це відбивається на рівні довіри громадян до державної влади. На місцевому рівні громадяни все ж таки намагаються здійснювати свій вплив на депутатів місцевого значення і тоді, все ж, підтримується зворотній зв'язок влади і народу.

Таким чином, проведений аналіз становлення українського громадянського суспільства та його ролі в здійсненні політичного управління доводить, що ця проблема залишається актуальною, оскільки в Україні воно ще не має розвиненого характеру і це доводиться слабкістю його інститутів. Для подолання цього, на думку Ф. М. Рудича в колективній роботі «Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії», необхідно вирішити декілька проблем: по-перше, мова йде про удосконалення відносин між державою і громадянським суспільством; по-друге, формування ефективних соціальних відносин, які б забезпечували економічну свободу особистості й формування потужного середнього класу; по-третє, напрацювання консолідуючої ідеології.

На думку автора статті, цей перелік проблем можна доповнити ще двома: розбудовою соціальної, правової держави, а також підвищення рівня політичної культури українського суспільства, для якої сьогодні характерним є низький рівень розвитку.

Але разом з тим, не можна зважити на певні досягнення в становленні українського суспільства. Так, згідно рейтингів міжнародних організацій, показники розвитку українського громадянського суспільства останніми роками значно поліпшилися. Наприклад, за оцінкою авторитетного рейтингу міжнародної незалежної організації «Freedom House», Україна тривалий час за рівнем політичних прав і громадянських свобод отримувала оцінку лише «частково вільної» країни. Але у 2005-2009 роках її рейтинг піднявся та утримувався на рівні оцінки «вільної» країни (єдиної на пострадянському просторі, окрім країн Балтії) [10].

У межах іншого дослідження «Freedom House» – «Nations in Transit» – оцінка різних напрямів демократичного розвитку перехідних країн здійснюється за шкалою від 7 (найгірша) до 1 (найкраща) бала. За його даними, оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні значно покращилася від 4,75 балів у 1998 р. до 3,00 балів

у 2005 р. та 2,75 балів у 2006, 2007 та 2008 рр. поспіль. Саме за напрямом «Громадянське суспільство» Україна продемонструвала найбільший поступ та, відповідно, показала найкращий рейтинг. У той час, як за іншими напрямками дослідження «Nations in Transit» її рейтинги виглядають не такими успішними, а саме: «Рейтинг демократичного розвитку» (тобто, середній загальний показник, інтегрований на основі інших) – 4,25 балів, «Національне демократичне управління» – 4,75 балів, «Виборчий процес» – 3,00 бали, «Незалежні медіа» – 3,50 балів, «Місцеве демократичне управління» – 5,25 балів, «Судова система та незалежність суддів» – 4,75 балів, «Корупція» – 5,75 балів [11]. При цьому застосовуються наступні критерії визначення вказаного рейтингу розвитку громадянського суспільства: кількісне зростання неурядових організацій (НУО), їх організаційна спроможність та фінансова стабільність, правове та політичне оточення, в якому вони функціонують; розвиток незалежних професійних спілок; участь груп захисту інтересів у політичному процесі.

Узагальнюючи аналіз політичного управління в українській державі, на думку автора статті, можна що дана проблема його має свої особливості, які обумовлені сучасною політичною системою країни та пов'язані з інституційним рівнем його здійснення. Особливого значення для удосконалення механізму політичного управління набуває громадянське суспільство та його подальша розбудова.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Опыт установления границ деятельности государства / В. фон. Гумбольдт // Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
2. Драч М. І. Соціально-політична модернізація українського суспільства в перехідний період [Електронний ресурс] / М. І. Драч // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, – 2006. – № 53. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_53/Drach.htm
3. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Джон Кін; пер. з англ. О. Грищенко. – К. : К. І. С., 2000. – 191 с.
4. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін., внесеними згідно із Законом України від 1 лютого 2011 № 2952-VI (2952-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2011. – № 10. – Ст. 68.
5. Мороз О. Не заступайте патріотизмом науку! [Електронний ресурс] / О. Мороз // Зеркало тижня. – 2007. – № 44. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/51914#article>
6. Пидлуцкая И. Политические коммуникации: украинский опыт / И. Пидлуцкая // Аналитика. – 2000. – № 5. – С. 17 – 31.

7. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / [За заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка.] – К. : НІСД, 2007. – 396 с.
8. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності [Електронний ресурс] / Віктор Степаненко // Українське суспільство: 10 років незалежності / [За ред. В. Ворони] – К. : ІС НАН України, 2001. – С. 169-183. – Режим доступу : [http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:jW8SzB2oL5YJ:www.i-soc.com.ua/institute/St2.doc+ %_](http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:jW8SzB2oL5YJ:www.i-soc.com.ua/institute/St2.doc+%_)
9. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи.: Моногр. / [за ред. В. С. Крисаченка] – К. : НІСД, 2004. – 647 с.
10. Freedom in the World 2009 Survey Release [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=445>
11. Nations in Transit – Ukraine (2008) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=472&year=2008>

УДК 316.346.2-055.2(477)

Дисюк Т. М., НУ «ОЮА»

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Визначено зміст державної гендерної політики у контексті забезпечення рівних політичних і громадянських прав жінок і чоловіків у суспільстві, проведено аналіз забезпечення гендерного паритету в державно-управлінській сфері України, вказані перспективні напрямки удосконалення механізму формування та реалізації державної гендерної політики в Україні.

Определено содержание государственной гендерной политики в контексте обеспечения равных политических и гражданских прав женщин и мужчин в обществе, проведен анализ обеспечения гендерного паритета в государственно-управленческой сфере Украины, указаны перспективные направления усовершенствования механизма формирования и реализации государственной гендерной политики в Украине.

The maintenance of the public gender policy in a context of support of the equal political and civil rights of women and men in a society is defined, the analysis of supporting of the gender parity in public-administrative sphere of Ukraine is carried out, perspective directions of improvement the mechanism of forming and realisation of the public gender policy in Ukraine are specified.

Актуальність даної проблематики для України визначається тим, що розбудова незалежної, демократичної, соціальної, правової української держави, створення для жінок і чоловіків рівних умов